

Зінченко О.І.,
викладач вищої категорії перукарських дисциплін
Коледжу мистецтв та дизайну КНУТД

ФІЛОСОФІЯ ДИТИНСТВА В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ

В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО.

Анотація. Стаття присвячена аналізу сучасних філософських та психолого-педагогічних знань про феномен “дитинство” та висвітленню проблеми філософії дитинства у педагогічній спадщині В.Сухомлинського. Дає уявлення про сутнісно-цільові ознаки дитинства як педагогічної категорії, змістове навантаження та методологічний аналіз феномена “дитинство”. Прослідковано генезу проблеми філософії дитинства у філософських та педагогічних системах, розкрито різні підходи до проблеми періодизації дитинства у людинознавчих науках, зроблено спробу дати визначення поняття “філософії дитинства” як педагогічної категорії та нового напрямку філософсько-педагогічних учень. Проаналізовано теоретико-практичний досвід педагога-мислителя та його погляди на природу дитини, шляхи розв'язання проблеми створення умов для розвитку дитинства педагогічним колективом коледжу. Досліджено та обґрунтовано важливість періоду дитинства для розвитку нервової системи, мислення, формування світогляду дитини. Показано можливості творчого використання ідей філософії дитинства у практиці діяльності сучасної школи. Розроблено авторську модель школи за В.Сухомлинським як екологічного середовища дитинства та розвитку дитини.

Вступ. Проблема дитинства у системі сучасного наукового знання стала домінуючою. Унікальність феномена дитинства створює йому особливе значення як об'єкта наукового дослідження.

Нині глобальними тенденціями розвитку українського суспільства є перегляд світоглядних позицій, поглядів на місце людини у суспільному житті та переоцінка цілей освіти й виховання. Соціум, в якому перебуває особистість, постійно змінюється, тому людина має прагнути до повної самореалізації своєї особистості (В.Андрущенко, І.Бех, С.Гончаренко, Г.Єльнікова, В.Кузь, Ю.Мальований, В.Паламарчук, О.Сухомлинська, М.Ярмаченко). Відтак і проблема дитини та дитинства у педагогіці й філософії не може бути вирішена без чіткого уявлення про сутність дитини, дитинства та сенс періоду дитинства у вихованні людини.

Ряд важливих директивних документів, прийнятих останнім часом в Україні, на основі яких здійснюється реформування освіти, накреслили глобальні зміни в системі національної освіти. Зокрема, Національною доктриною розвитку освіти України у ХХІ ст. передбачено, що головне завдання школи полягає у забезпеченні умов для розквіту кожної особистості, збереженні й зміцненні здоров'я вихованців, керуючись при цьому ідеями самоцінності дитинства.

Виклад основного матеріалу. Філософія дитинства. Специфіка дитинства мало вивчена, не існує науки про дитину та дитинство як самостійної галузі знань. Хоча існує ряд наук, які розглядають дитину з різних позицій. Тому створення цілісної концепції дитинства, науки про дитину, яка синтезувала б усі ці аспекти, і дало б педагогам змогу будувати адекватні моделі навчально-виховного процесу на основі філософсько-педагогічної концепції про дитинство та

дитину, беручи до уваги її внутрішній світ, інтереси, потреби, по-філософськи осмислити загадковість її долі, призначення у житті. На нашу думку, реалізація такого підходу можлива лише за умови визнання категорії дитинства як цінності.

Педагогіку як науку про виховання, підґрунтям якої є цілісне наукове уявлення про дитинство і дитину розглядав видатний педагог-гуманіст В.О.Сухомлинський. Тому звернення саме до його спадщини дозволяє окреслити чіткі орієнтири розвитку освіти ХХІ століття, спрямованої на формування творчої особистості через індивідуальний підхід до кожного учня, розвиток його нахилів та умінь. Ті парадигми, які пропагував В.О.Сухомлинський – це своєрідний прообраз не тільки системи освіти, яку він намагався збудувати, але й того суспільства, в якому ми прагнемо жити в майбутньому.

Запропоновані ним ідеї філософії дитинства базувалися на наукових наробках відомих психологів (Л.Виготський, П.Зінченко, Г.Костюк, О.Леонтьєв, Ж.Піаже, С.Рубінштейн), фізіологів (І.Павлов, І.Сеченов).

Педагогу-мислителю вдалося створити універсальну для ХХ техногенного століття концепцію навчання, виховання та розвитку дитини. Прагнення обумовити цілісність і значущість дитинства були головним творчим рушієм наукової та педагогічної діяльності вченого. Педагогічна концепція В.Сухомлинського поклала початок новій філософії взаємин у системах “учитель-учень”, “дорослий-дитина”, накреслила домінуючі завдання дошкільної й шкільної підсистем – навчити дитину мислити, навчити її жити, створити умови для її самореалізації. Вирішення глобальних проблем освіти ІІІ тисячоліття педагоги багатьох країн пов'язують, зокрема, і з його гуманістичною педагогікою.

В історії педагогічної та філософської думки різних проблем філософії дитинства торкалися Арістотель, Демокріт, А.Дістервег, М.Квінтіліан, Я.Коменський, Я.Корчак, А.Макаренко, Р.Оуен, Й.Песталоцці, Е.Роттердамський, Ж.Руссо, Г.Сковорода, Л.Толстой, К.Ушинський, І.Франко, П.Юркевич та ін. Їхні прогресивні погляди мали значний вплив на розвиток ідеї філософії дитинства В.О.Сухомлинським.

Творча спадщина В.Сухомлинського привертає й буде привертати до себе увагу ще не одного покоління науковців у галузі педагогіки, а останнім часом і філософії.

Аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури дає підстави для висновку, що ніхто до В.Сухомлинського не розглядав категорію дитинства в її цілісності; дослідження проблеми філософії дитинства у спадщині відомого вченого становить великий інтерес для педагогічної науки в цілому; сучасні потреби України засвідчують, що досвід В.Сухомлинського може мати непересічне значення для становлення українського шкільництва; у сучасній педагогічній та філософській науці до цього часу не існує дослідження, в якому б дитинство розглядали цілісно.

Усе це доводить актуальність і недостатню обґрунтованість феномена “дитинство” як педагогічної категорії і відповідно обумовило вибір теми дослідження – “Філософія дитинства в педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського”.

Виявлено, що дитинство як філософський феномен – ніщо за своєю суттю, воно ніяке, не має константної форми, виступає мірою можливостей людини. Воно є тією основою, яка закладається у житті людини, формує її як особистість, а в подальшому лише розгортається. Смісл дитинства полягає у виконанні ним певного завдання.

З точки зору сучасної психолого-педагогічної науки дитинство виступає самоцінним періодом, а не підготовкою дитини до життя, зберігає розвиваючу тенденцію, тобто дитинство – це не “застиглий вік”, а цікаве, насичене бурхливе життя, вік безтурботної радості, казки,

гри, фантазії, райдужного пізнання світу, виступає джерелом життєвого ідеалу (Ш.Амонашвілі, В.Сухомлинський).

Встановлено, що дитинство – динамічна система, на яку впливає не тільки загальна культура суспільства, але й педагогічна. Воно виступає періодом інтенсивного впливу дорослих на дітей через інститут сімейного виховання та інститути соціальної системи навчання і виховання дитини, періодом адаптації індивіда до життя, оволодіння ним соціальними нормами.

Характеризуються різні підходи до дослідження проблеми дитинства. Ряд учених (Ю.Громико, В.Давидов, Д.Ельконін, В.Кремень, В.Кудрявцев) розглядають дитинство як складне та багатогранне соціокультурне явище, глобальний культурно-історичний феномен. Виявлено, що у науковій літературі (В.Кудрявцев) співіснують дві позиції щодо соціально-історичної природи дитинства: 1) дитинство – похідна суспільно-історичного розвитку, а освіта відповідно – соціально-екологічна ніша для тиражування колективного досвіду дорослих. При такому підході освіта й становлення свідомості особистості дитини – це не тільки моделювання “історії духу”, минулого, але й форма її поступального продовження, творчого розвитку; 2) дитинство – як історичний феномен. З цього твердження витікає визнання унікальної та самобутньої функції дитинства в соціокультурних процесах, його представлення в якості першотворення людської історії. Духовний розвиток дитини при такому підході розглядається як “особлива форма культурної творчості”, як механізм, який реалізує наступність і поступовість в історичному розвитку культури. Тобто культуротворча функція дитинства проявляється у породженні дітьми історично нових універсальних здібностей, нових форм діяльного відношення до світу, нових образів культури в міру освоєння креативного (творчого) потенціалу людства. Цей факт дав змогу В.Кудрявцеву (1998) ввести у науковий обіг категорію “розвинуте дитинство” (мається на увазі в історичному плані), яку він пов'язав із культуротворчою функцією.

Функція освіти при такому підході полягає в проектуванні сутнісної культуротворчої функції розвитку дитинства. Звідси, як наслідок, витікає, що освіта повинна бути тільки розвивальною.

Встановлено, що розвиток проблеми українського дитинознавства та вплив етнопедагогіки на формування особистості, пов'язаний з іменами З.Болторович, Г.Виноградова, Н.Заглади, О.Капіци, Г.Кловак, Я.Кузьмів, Н.Побірченко, Н.Сивачук, М.Стельмаховича, В.Струманського. Виявлено основні завдання, які висувалися перед народним вихованням: дати дитині повноцінне, наповнене змістом життя, передати накопичений власний життєвий досвід і збережені традиції роду, щоб полегшити її перехід до самостійного життя. Відзначено, що першими природними вихователями виступали члени сім'ї, родини, де провідна роль відводилася материнській школі. Накопичені народною педагогікою знання про таємниці душі дитини, її духовний світ мають лягти в основу науки про дитинство.

В науці існують два протилежних погляди на дитинство:

1. Дитинство – це формуючий період, в якому на багато років уперед закладаються основні риси особистості (така думка домінуюча у педагогічній концепції В.О.Сухомлинського).

2. Дитинство – це перехідна фаза, від якої звільняються у ході розвитку і яка не залишає помітних слідів у наступних періодах життя людини.

На основі здійсненого методологічного та змістового аналізу трактування понять “філософія” й “дитинство” провідними педагогами й філософами зробили висновок, що

дефініція “філософія дитинства” – це синтез філософії й педагогіки, який утворює напрямок філософсько-педагогічних знань про дитинство й дитину. Предметом його дослідження є дитинство як особливий стан та спосіб буття дитини, природа дитини, особливості пізнання, сприйняття, мислення, формування світогляду у дитячі роки з метою врахування їх у системі навчання та виховання.

“Філософське осмислення дитинства у педагогічній концепції В.О.Сухомлинського” розкрито розвиток ідеї філософії дитинства в наукових працях та практичному досвіді педагога з Павлиша, висвітлено гуманістичні погляди педагога-мислителя на природу дитини, досліджено та обгрунтовано важливість періоду дитинства для розвитку нервової системи, мислення та формування світогляду дитини, зацентровано увагу на особливостях процесів сприйняття, пізнання та самопізнання у дитинстві.

Аналіз праць В.Сухомлинського й досвіду роботи керованої ним школи дав можливість стверджувати, що на відміну від багатьох науковців (педагогів, психологів, філософів), він як практик, у першу чергу, і теоретик розглядав дитинство як єдину багатогранну систему, яка визначає початковий етап становлення особистості і проявляється у таких п'яти вимірах: 1) дитинство як віковий період життя людини; 2) дитинство як особливий, неповторний, своєрідний світ та спосіб буття дитини у ньому; 3) дитинство (світ дитинства) як сукупність дітей певного віку; 4) дитинство як світ відносин дорослих і дітей; 5) дитинство як середовище, в якому доводиться працювати вчителю. Таким екологічним середовищем дитинства виступала школа. Щоб навчально-виховний процес у школі давав позитивні результати, всі п'ять вимірів повинні братися як одне ціле.

Активне дослідження В.О.Сухомлинським дитинства як вікового періоду протягом багатьох років дало змогу визначити об'єктивну характеристику вікових особливостей школярів. На підставі існуючих у психолого-педагогічних науках схем вікових періодизацій онтогенезу дитини він виділяє три великі періоди: дитинство, отрочество, юність. Ці періоди відповідно до педагогічної періодизації він поділяє за родом діяльності на групи: дошкільний, молодший шкільний, середній шкільний та старший шкільний вік. Павлиський педагог зробив глибокий аналіз кожного вікового періоду дитини, її психофізіологічних особливостей, дав поради щодо навчання й виховання дітей кожного з указаних вікових періодів.

Дитинство як дитячий світ за В.Сухомлинським – це первинна реальність буття людини, її первинний життєвий світ. Первинність його витікає з того, що він становить вихідну цілісність реальності, першопочатковість буття людини, початок іншого великого світу. Дитячий світ включає в себе два світи – зовнішній, тобто той, який вбирає особистість із її своєрідністю, неповторністю та індивідуальністю, і внутрішній – той, що відображає особистісні якості та цінності об'єктивної реальності. Тобто під поняттям “дитячий світ” В.Сухомлинський розумів психологічно перероблений дитиною реальний світ її життя. Він яскравий і неповторний, як сама природа дитини. Адже з усіма явищами навколишнього світу дитина зустрічається вперше. Для неї все нове, через те добро й зло, красиве й потворне вона сприймає крізь призму власних переживань. Дитячий світ – система динамічна, тому що кожна дитина своєрідна, володіє власним ступенем насиченості світу подіями, враженнями, переживаннями, роздумами, формуванням духовно-моральних якостей. Через те і реальний (наявний) світ кожна дитина сприймає по-різному, під особистісним кутом зору.

Особливе місце у педагогічній концепції В.Сухомлинського відведено дитині. Тому для цілісного філософського розуміння сутності дитини у спадщині педагога-мислителя важливе значення мало з'ясування ролі таких трьох факторів, як спадковість, середовище, виховання.

Виявлено, що розвиток дитини В.Сухомлинський розглядав як єдину багатовимірну систему. На його думку, розвиток відбувається у декількох напрямках: фізичному, психічному, інтелектуальному, естетичному. Доповнюючи один одного, згадані напрямки утворюють гармонійну цілісність.

Доведено, що дитинство видатний педагог розглядав як першооснову людини, відліковий початок її життя. Воно має свої виміри краси, добра й зла, свій вимір і своє сприйняття часу, свою емоційну й моральну реакцію на навколишню дійсність, свою особливість мислення. Характерними рисами його є безпосередність, відкритість світові, гнучкість можливостей і форм, велика пластичність, що відкриває можливості для інтенсивного навчання й виховання. Дитинство – найбільш насичений період, заповнений подіями.

Висновки. Дитинство, як узагальнююча абстракція, в сучасній філософській та психолого-педагогічній літературі використовується широко й багатоаспектно. Воно є історичним, культурним, соціальним, педагогічним, психологічним феноменом, кожен із яких має свою історію та специфіку розвитку. Дитинство виступає самоцінним, самостійним етапом життя людини, під час якого формуються внутрішні етичні норми, дитячий світогляд, базові життєві уявлення, моральні принципи, вперше пізнається навколишній світ, відбувається відкриття себе й оточуючих людей. Тому дитинство – не тільки продукт соціалізації, але й автономна реальність, своєрідна субкультура, яка має власну мову, структуру, функції, традиції.

Уявлення про дитинство еволюціонувало в процесі розвитку наук про людину; наукова філософська й педагогічна думка про природу дитини мала різновекторний характер – від пропагування ідей вільного виховання до ідеї жорсткої регламентації педагогічної дії; категорія “дитинство” у сучасному його розумінні з'явилася у ХІХ ст., а найбільш аргументований її аналіз здійснив В.Сухомлинський у 50-60 роках ХХ століття.

Кожен віковий період дитинства є незамінною ланкою неперервного розвитку людини, висуває й вирішує свої проблеми. Дитинство як період розгортається у часі, в кожному мить якого дитина не тотожна собі. Вона перебуває у постійній зміні, у постійному саморусі. Звідси важливість дитинства в житті людини полягає у тому, що розвитку особистості в ранні роки притаманний інтенсивний темп, який не властивий більш зрілим рокам. А тому в міру подорослішання людини відбувається не тільки фізичний зріст, піднесення психіки, зростання її духовних сил, але й гальмування, навіть втрата певних сприятливих внутрішніх умов, характерних для перших ступенів її життя.

Для В.Сухомлинського дитинство виступало унікальним періодом життя людини, коли формування особистості вступає у свідому фазу, причому не періодом підготовки дитини до життя, а особливою самоцінною фазою розвитку людини, коли визначається й формується фізичне, психічне, духовне здоров'я особистості. Тобто дитинство формує великі резерви для творчості та самовдосконалення у роки зрілості. У цьому його особлива цінність, і це повинно бути усвідомлено педагогічними працівниками.

Суть філософії дитинства за В.Сухомлинським полягає у пізнанні світу дитиною через пізнання самої себе (через свої емоції, відчуття, враження, переживання, тощо). Отже, дитина - саморозвиваюча система, а процес пізнання опирається на її власну активність та суб'єкт-суб'єктну взаємодію у педагогічному процесі. Звідси дитинство – “субстанція” пластична, відкрита, гнучка, безформна, але така, що легко приймає форму, яку задає культура та система освіти. Тобто – це динамічна система, яка знаходиться у постійному поступальному русі. Оскільки дитинству притаманна висока пластичність, допитливість, дослідницький характер діяльності (гра, навчання), могутня потреба у нових враженнях, емоційна й моральна реакція

на події навколишнього світу, то програми навчання й виховання дитини повинні бути наповнені збагаченим пізнавальним змістом, носити дослідницький характер, враховувати психофізіологічні особливості дитини.

Школа, очолювана В.Сухомлинським, може служити моделлю школи ХХІ століття, в основу якої будуть покладені ідеї самоцінності дитинства, створення екологічного середовища для розвитку й самореалізації особистості, визнання специфічних особливостей дитинства, що підтверджується досвідом роботи сучасних шкіл.

Література

1. Безлюдна М. Методично-процесуальне забезпечення розвивального навчання в емпіричному досвіді В. Сухомлинського // Початкова школа. - 2000. - №4. - С 66-67.
2. Вознюк О. Наукова сутність педагогічної системи В.О. Сухомлинського // Наукові записки ТДПУ: Педагогіка. - 2002. - №5. - С 75-78.
3. Волошин К.О. Педагогічна система В. Сухомлинського // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка: Педагогіка. - 2003. - №11. - С 17-18.
4. Волкова Н.П. Педагогіка. - К.: Вид. центр "Академія", 2001. - 576 с.
5. Гавришак Г. Індивідуальний підхід у трудовому вихованні дітей в творчості В.О. Сухомлинського // Наукові записки ТДПУ ім.В. Гнатюка: Педагогіка. - 2002. - №5. - С.161-163.
6. Гладюк Т. Ідеї формування екологічної культури молодших школярів у педагогічній спадщині В. Сухомлинського // Наукові записки ТДПУ ім.В. Гнатюка: Педагогіка. - 2002. - №5. - С 59-62.
7. Гартманн Эрика. Замечания к пафосу в книге В. Сухомлинского "Сердце отдаю детям" // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка: Педагогіка. - 2002. - №5. - С.108-110.
8. Деркач В. "Батьківська школа" у Павлиші // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка: Педагогіка. - 2002. - №5. - С.105-108.
9. Кічук Н. Творча особистість учителя у педагогічній спадщині В. Сухомлинського // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка: Педагогіка. - 2002. - №5. - С.10-11.
10. Ковальчук В. Актуальність ідей В.О. Сухомлинського у проблемі формування соціальної компетентності майбутнього вчителя // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка: Педагогіка. - 2002. - №5. - С.110-111.
11. Корміло О. Проблема активізації емоційної сфери молодших школярів у навчальній діяльності в працях В.О. Сухомлинського // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка: Педагогіка. - 2002. - №5. - С 66-69.
12. Кузь В. Школа В. Сухомлинського - школа самореалізації особистості учня // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка: Педагогіка. - 2002. - №5.
13. Лопухівська А. Проблема виховання творчої особистості учня сільської школи в батьківській педагогіці В. Сухомлинського // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка: Педагогіка. - 2002. - №5. - С 69-73.
14. Луцюк А. Гуманізм Вчителя // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка: Педагогіка. - 2002. - №5. - С 11-13.
15. Мелешко В. Педагогіка В. Сухомлинського в діяльності вчителя сільської школи // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка: Педагогіка. - 2002. - №5. - С 37-42.
16. Олексик Н. Педагогіка гуманізму в творчості В.О. Сухомлинського // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка: Педагогіка. - 2002. - №5. - С. 197-201.

17. П. Пироженко Л. Казка як один із засобів виховання у спадщині В.О. Сухомлинського // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка: Педагогіка. - 2002. - №5. - С 283-286.
18. Поліщук В. Функціонування школи як відкритої виховної системи у контексті поглядів В. Сухомлинського // Наукові записки ТДПУ ім.В. Гнатюка: Педагогіка. - 2002. - №5. - С 20-25.
19. Романишин І. Розвиток мислення молодших школярів у контексті ідей В. Сухомлинського // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка: Педагогіка. - 2002. - №5. - С 62-66.
20. Сухомлинський В.А. Серце віддаю дітям. - К.: Рад. школа, 1988. - 220 с 21. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю // Вибрані педагогічні твори: В 5-ти т. - К., 1976. - Т.2. - С.419-656.
21. Ткачук Л. Проблема розвитку позитивної самооцінки дитини у творчій спадщині В. Сухомлинського // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка: Педагогіка. - 2002. - №5. - С 28-32.

Ларіонова В.В.,
викладач технологічних дисциплін
Коледжу мистецтв та дизайну КНУТД

РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ: ДІАЛОГ З В.О. СУХОМЛИНСЬКИМ ЧЕРЕЗ РОКИ.

Анотація. Людство перебуває сьогодні на новому етапі розвитку цивілізації – розбудовується постіндустріальне, інформаційне суспільство, суспільство знання. Інтенсивне зростання високотехнологічних виробництв, високий динамізм змін, глобалізаційні процеси, інтелектуалізація праці, утвердження дослідницько-інноваційного типу розвитку – виклики сучасності, які вимагають від особистості пошуків шляхів актуального реагування, творчої активності та ініціативності, продукування нових, оригінальних ідей. У соціальному, економічному та політичному житті України постала проблема радикальної перебудови у сфері освіти та виховання, мета якої - формувати конкурентно здібну, творчу особистість, яка спроможна до самовизначення, до самореалізації та самовдосконалення.

Вступ. У «Білій книзі національної освіти України» зазначається: «Входження світу в науково-інформаційний тип прогресу зумовлює необхідність формування людини з інноваційним мисленням, інноваційною культурою, здатністю до інноваційної діяльності» [1, с. 9].

Отже, очевидним є те, що в умовах сучасного соціуму набуває надзвичайно важливого значення саме проблема розвитку творчого мислення особистості. Творче мислення є дуже складним феноменом, який визначає необхідність та важливість наукових досліджень з цього питання.

Виклад основного матеріалу. Вражає діапазон ідей мудрого педагога, що стали джерельною базою для багатьох дисертаційних досліджень, з кожним роком у сухомлиністику приходять нові імена, ті, хто виріс як людина і науковець, завдячуючи Василю Олександровичу, і ті, хто